

UŞAQ HÜQUQLARININ MÜDAFİƏSİ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ HÜQUQ NORMALARININ NƏZƏRİ-TARİXİ TƏHLİLİ

Zamiq Allahverdiyev*

Xülasə

Uşaqların xüsusi müdafiəsinə zərurətin formalaşması və onların hüquqlarının tanınması dünyada baş verən tarixi proseslər nəticəsində gündəmə gəlmişdir. Məqalədə uşaq hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsinə şərtləndirən amillər həm nəzəri-tarixi, həm də təcrübi aspektdən tədqiq olunmuşdur. Müqayisəli təhlillərin nəticəsi olaraq məqalədə uşaqların müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının təcrübəyə tətbiqi zamanı qarşıya çıxan problemlərə aydınlıq gətirilmiş, təklif və tövsiyələr təqdim olunmuşdur. Uşaqların xüsusi hüquqi statusuna əks mövqedən çıxış edən yanaşmalar tənqid olunmuş, onların spesifik xüsusiyyətlərindən irəli gələrək belə xüsusi müdafiənin vacibliyi qəbul olunmuşdur. Hüquqları qorunmağa çalışılan bütün insanların hamısının uşaqılıq dövrü keçirməsini və uşağın necə şəxsiyyətə çevrilməsinin daha çox həmin dövrdən asılı olmasını nəzərə alsaq, uşaq hüquqlarının beynəlxalq və milli-hüquqi müdafiəsinin nə qədər vacib olması təsdiq olunur.

Açar sözlər: *uşaq, uşaq hüquqları, beynəlxalq hüquq normaları, ən üstün mənafeələr, şərafət, ləyaqət.*

1.1. Giriş

Hal-hazırda 196 dövlətin ratifikasiya etdiyi Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya əksər dünya dövlətlərinin milli qanunvericiliyində rəhbər tutulsa da, xoşagəlməz faktlar yenə də dünya statistikalarında yer almaqdadır. Məsələn, 2021-ci il üçün hesablamalar göstərir ki, hər hansı bir gündə cəmi 3,3 milyon uşaq məcburi əmək vəziyyətindədir ki, bu da bütün məcburi əməyə cəlb olunanların təxminən 12 faizini təşkil edir. Məlumat məhdudiyətlərinə görə, artıq həyəcanverici olan bu rəqəmlər aysberqin yalnız görünən hissəsi ola bilər. Uşaqlar arasında məcburi əmək riskinin COVID-19 pandemiyası ilə daha da pisləşməsi ilə bağlı narahatlıqlar vardır. Təxminən 10,4 milyon uşaq, məsələn, pandemiya nəticəsində ən azı bir valideynini itirmiş, onlardan 7 milyonu yetim qalmışdır ki, bu da uşaq dəstəyi sistemlərinin qeyri-adekvat olduğu kontekstlərdə onları sui-istifadəyə məruz qoyur [7, s.46]. Bu da bir daha təsdiq edir ki, uşaq hüquqlarının müdafiəsinə dair beynəlxalq prinsiplərin dövlətdaxili hüquqda tətbiqi üzrə çatışmazlıq və problemlər mövcuddur.

1.2. Uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq normaların yaradılmasını şərtləndirən amillər: uşaq hüquqlarının təməl ideyası

Hüquqlar zaman-zaman müxtəlif alim və tədqiqatçılar tərəfindən fərqli təfsir və şərh edilmişdir. Hər dövrdə “hüquq” anlayışı olsa da, məzmun baxımından fərqliliklər vardır. Henri Şueyə görə, hüquq ədalətli iradənin rəşadətli əsasını təşkil edir. Əgər insanın müəyyən hüququ varsa, onun bu hüquqdan faydalan-

* Bakı Dövlət Universitetinin İnsan hüquqları və informasiya hüququ UNESCO kafedrasının doktorantı

masına zəmanət verilə bilən səbəblər də mövcuddur. Ona görə də mütləq şəkildə hüquqlara təminatlar verilməlidir [3, s.40]. Nik Kleker isə insan hüquqlarının təminatdan çox tələb olduğunu və bu tələblərdən xəbərdar olan, yəni insan haqlarından xəbəri olan insanların sayını artırmaqla fundamental hüquqların təmin oluna biləcəyini bildirmişdir. Kleker deyir ki, insan hüquqlarının bərabərliyi utopikdir və məsələn, sağlamlıq və xoşbəxtlik hər bir insan üçün real ola bilməz [3, s.72].

Əslində demək olar ki, bütün tədqiqatçılar insan hüquqları ilə bağlı şərh verərkən, ilk növbədə “insan ləyaqəti”ni diqqət mərkəzinə çəkmişlər. İnsan ləyaqətini anlamaq üçün isə “insan dəyərini” dərk etmək lazımdır. İoanna Kuçuradinin bununla bağlı çox maraqlı yanaşması vardır: “İnsan ləyaqəti insan hüquqlarının əsas dayəğıdır. Bu, insan dəyərinin dərk edilməsidir. Onlar tək bir insanın həyata keçirə biləcəyi imkanların obyektiv şərtləridir. İnsanın dəyəri onun bütün canlılar arasında xüsusi yerini göstərən bütün imkan və xüsusiyyətləri ifadə edir. [3, s.1] Bu xüsusiyyət uşaq hüquqları üçün də keçərlidir.

İnsan hüquqları üç əsas xüsusiyyətlə - universallıq, tamlıq və ayrılmazlıqla xarakterizə olunur. Bu o deməkdir ki, həmin hüquqlar kainatda yaşayan bütün insanlar üçün, hüquqların heç birindən imtina edilmədən təmin edilməlidir və həmin hüquqların başqa şəxslərə ötürülməsi mümkün olmayacaqdır. Qeyd olunan xüsusiyyətlər uşaq hüquqlarına da aiddir. Dünyada yaşayan bütün uşaqların bütün hüquqları qorunmalıdır və heç bir uşaq öz hüquqlarından imtina etməməlidir.

İnsan ləyaqəti insanın fərqləndirici özünəməxsus xüsusiyyəti olub, hər kəsin insan olmasından irəli gələrək formalaşır. Təsadüfi deyil ki, professor Ə.İ.Əliyev ləyaqət hüququnu insanın bütün digər hüquqlarının əsas məqsədi kimi qəbul edərək, insan ləyaqətini onun hüquq və azadlıqlarının mənbəyi kimi qiymətləndirir. [1, s.119] Eyni qaydada uşaqlar da öz şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi hüququna malikdirlər. Hüquqi baxımdan, bu hüquq digər şəxslərin uşağın şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşılmasını tələb edirsə, fəlsəfi baxışlarda şərhlər bir qədər fərqlidir. Burada xüsusilə A.Mercierin mövqeyi maraqlıdır. A.Mercierin fikrincə, insan ləyaqəti insanların öz haqqı olan hüquqlarına malik olması nəticəsində yaranır. İnsanlar bu hüquqlara layiq davranmalı və bu hüquqlara sahib olduqlarından məmnun olduqlarını ifadə etməlidirlər. Qısa sözlə desək, müəllif hesab edir ki, insan bu hüquqlara malik olmaqla öyünməməli, əksinə minnətdar olmalıdır. [3, s.25] Deməli, Mercierin təbirincə, şəxsin şərəf və ləyaqətinə toxunulan hərəkətlərin törədilməsi dolayısı ilə şəxsin öz təqsiri səbəbindən meydana çıxır. Yanaşmada olan çatışmazlıqlar göz önündədir. Bütün beynəlxalq normaların əsasında insan doğulduğu andan hüquq və azadlıqlara malik olduğunun bəyan edilməsi onun şərəf və ləyaqətinə hörmətin vacibliyini bir daha təsdiq edir. İnsan şərəf və ləyaqətinin Mercierin irəli sürdüyü “təvazökarlıq” ifadəsi ilə heç bir halda əlaqəsi ola bilməz. Təvazökar olmaq insan ləyaqəti ilə üst-üstə düşmür. Çünki insan ləyaqəti insan dəyərini dərk etməkdə ifadə olunur. İnsanın təvazökarlıq göstərməsi onun öz dəyərini heçə sayması anlamına gəlməməlidir. İnsan ləyaqəti “insan, insan olduğu üçün hörmətə layiq olan dəyərli varlıq” kimi müəyyənləşdirir. [4, s.29]

1.3. Uşaq hüquqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq hüquq normalarının sistemi

Dünya tarixində bəşəriyyəti xüsusi olaraq uşaqlar haqqında düşünməyə məcbur edən Birinci Dünya Müharibəsi olmuşdur. Müharibədən ən çox əziyyət çəkənlər ailəsini itirmiş, yoxsullaşmış, vətəninə tərək etmək məcburiyyətində qalmış uşaqlar idi. Bu fakt bəşəriyyəti uşaqların xüsusi müdafiəsi üçün addımlar atılmasına vadar etdi. Belə ki, 1924-cü ildə Millətlər Liqası tərəfindən uşaq hüquqlarına dair ilk beynəlxalq sənəd olan Uşaq Hüquqlarının Cenevrə Bəyannaməsi hazırlandı. Cəmi beş maddədən ibarət Bəyannamənin məzmunundan müharibənin uşaqlara mənfi təsirlərinin aradan qaldırılması və uşaqların firavan həyatının təmin olunması məqsədini daşdığı açıq-aydın görünür [6]: Uşağa həm fiziki, həm də mənəvi cəhətdən normal inkişafı üçün lazım olan vasitələr verilməsi tələb olunur. Ac uşaqların qidalanmalı olması, xəstə uşağa kömək etməyin vacibliyi, yetim və kimsəsiz uşaqların çətin anlarda sığınacaqqla təmin olunması və dəstək almasının zərurəti bəyan olunur. Həmçinin çətinlik anında ilk yardım almaq hüququnun uşaqlara verilməsi vacib sayılmaqla yanaşı, uşaqların sevgi mühitində, başqaları üçün faydalı böyüdülməsi məsələsi ön plana çəkilir. Uşaqların hər cür istismardan qorunmalı olması da mühüm tələblərdən biri kimi qeyd olunur. Lakin təəssüf ki, növbəti tarixi proseslər bəyannamənin tam şəkildə həyata keçirilməsinə mane oldu. Hətta II Dünya Müharibəsi daha çox sayda uşağın zərər çəkməsi ilə nəticələndi.

Göründüyü kimi, Bəyannamədə qeyri-müəyyənliklər, natamamlıqlar çoxdur. Hətta Y.Korçak bu barədə yazırdı ki, bəyannamə kifayət qədər aydın deyil, təkid etməkdənsə sanki “yalvarır”. Halbuki uşaq hüquqlarının müdafiəsi xeyriyyəçilik məqsədi daşımamalıdır. Korçak öz fikrini belə əsaslandırır ki, uşaqların kim olmaq istədikləri kimi böyümələrinə icazə verilməlidir, çünki onların hər birinin içindəki naməlum şəxs bizim gələcəyə ümidimizdir. [8, s.7]

Müharibənin uşaqlara mənfi təsirlərini, eləcə də Cenevrə Bəyannaməsinin onları o qədər də yetərli səviyyədə qorumadığını nəzərə alaraq, 20 noyabr 1959-cu ildə BMT-nin Uşaq Hüquqları Bəyannaməsi qəbul edildi. 10 maddədən ibarət olan bəyannamədə uşaqların həm doğulmazdan əvvəl, həm də doğulduqdan sonra qayğıya ehtiyacı olduğu və onların xüsusi olaraq qorunmalarının vacibliyi vurğulanır. Eyni zamanda bəyan olunur ki, uşağın xoşbəxt uşaqlıq dövrü keçirməsi və bəyannamədə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlardan özü və cəmiyyətin rifahı naminə istifadə edə bilməsi üçün dövlətlər sadalanan hüquqları tanımalı və konkret müəyyən olmuş prinsiplərə uyğun olaraq mərhələli şəkildə qanunvericilik və digər tədbirlər görməlidirlər. [10]

Qeyd etmək lazımdır ki, artıq 1948-ci ildə Ümümdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi qəbul edilmiş olduğu üçün 1959-cu il Bəyannaməsində hüquq və azadlıqlar sadalanarkən adıçəkilən beynəlxalq sənədin müsbət təsirini hiss etmək olar. Çünki 1924-cü il Bəyannaməsi ilə müqayisədə bu bəyannamədə hüquqların dairəsi daha konkret müəyyənləşdirilmişdi:

Bərabərlik hüququ	Hər bir uşaq heç bir istisna olmadan, irqinə, rənginə, cinsinə, dilinə, dininə, siyasi və ya digər əqidəsinə, milli və ya sosial mənşəyinə, əmlak vəziyyətinə, anadangəlmə mənsubiyyəti və ya digər vəziyyətinə görə heç bir fərq və ya ayrı-seçkilik olmadan, özündən və ya ailəsindən asılı olmadan Bəyannamədə göstərilən bütün hüquqlara malikdir.
Vətəndaşlıq hüququ	Hər bir uşaq doğulduğu andan ad və vətəndaşlıq hüququna malikdir.
Sosial təminat hüququ	Uşaq sosial təminat imtiyazlarından istifadə etməlidir. O, sağlamlıq baxımından böyümək və inkişaf etmək hüququna malikdir; bu məqsədlə həm ona, həm də anasına xüsusi qayğı və müdafiə, o cümlədən doğuşdan əvvəl və doğuşdan sonrakı adekvat qayğı göstərilməlidir. Uşağın adekvat qidalanma, mənzil, istirahət və tibbi xidmət hüququ vardır.
Təhsil hüququ	Uşağın ən azı ibtidai siniflərdə pulsuz və icbari təhsil almaq hüququ vardır. Ona ümumi mədəniyyətini yüksəldən və bərabər imkanlar əsasında öz qabiliyyətlərini, fərdi mühakimələrini, mənəvi və sosial məsuliyyət hissini inkişaf etdirməyə, cəmiyyətin faydalı üzvü olmağa imkan verən təhsil verilməlidir.

Həmçinin sırf uşaqların özünəməxsus keyfiyyətlərinə əsasən hüquqların məzmununda fərqliliklər də müşahidə olunurdu Belə ki, bərabərlik hüququ üzrə “özü və valideynlərindən asılı olmadan” ifadəsini nəzərdə tutmaqla, Bəyannamə uşağın bərabər statusunu tam şəkildə tanıyır. Bundan əlavə, uşağın ən üstün maraqları Bəyannamənin təməl ideyasını təşkil edir:

Birincisi, dövlətdaxili hüquqda qəbul edilən bütün qanunlar uşağın ən yüksək mənafeələrini əsas götürməlidir. Bu o deməkdir ki, mövcud normalar uşağın xüsusi müdafiədən istifadə etməsinə, onun fiziki, əqli, əxlaqi, mənəvi və sosial cəhətdən sağlam və normal şəkildə, azadlıq və ləyaqət şəraitində inkişafına şərait yaratmalıdır (prinsip 2).

İkincisi, dövlətin sosial siyasətinin bütün istiqamətləri uşağın şəxsiyyətinin tam və ahəngdar inkişafına xidmət etməlidir. Bu məqsədlə uşağın imkan daxilində valideynlərinin himayəsində və məsuliyyəti altında böyüməsinə şərait yaradılmalıdır. Yalnız müstəsna hallarda onun anasından ayrılmasına yol verilə bilər. Eyni zamanda dövlət yalnız uşağın valideynləri ilə yaşamasına imkan verməklə kifayətlənməməlidir. Belə ki, uşağın sevgi və mənəvi cəhətdən təmin olunmuş mühitdə böyüməsi onun şəxsiyyətinin tam formalaşması üçün yetərli deyil. Dövlət, həmçinin maddi təminat mühitinin mövcud olması üçün tədbirlər görməlidir. Bəyannamə tələb edir ki, cəmiyyət və dövlət orqanları ailəsi olmayan və adekvat maddi təminatı olmayan uşaqlara xüsusi qayğı göstərməyə borcudur. Çoxuşaqlı ailələrə uşaqlarının saxlanması üçün dövlət və digər yardımların ödənilməsi arzuolunandır (prinsip 6).

Üçüncüsü, Bəyannaməyə müvafiq olaraq, bütün hallarda uşaqlar müdafiə və yardım alan ilk şəxslərdən biri olmalıdır (prinsip 8).

Bəyannamə, eyni zamanda uşaqların hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə onların məcburi əməyə cəlb olunmasının qadağan olunması, onların istismardan qorunması (prinsip 9), ayrı-seçkiliyə məruz qoyulmaması (prinsip 10) kimi mühüm prinsipləri də bəyan edir.

Uşaq hüquqlarının müdafiəsi üzrə ən mühüm beynəlxalq sənəd 20 noyabr 1989-cu ildə BMT tərəfindən qəbul edilmiş Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyadır. Belə ki, 1979-cu il Beynəlxalq Uşaq İlinə hazırlıqla başlayan prosesin sonu olaraq Polşa hökumətinin təqdim etdiyi konvensiya layihəsinin müzakirəsi başlandı. Bir çox dövlətlər uşaq hüquqlarına dair beynəlxalq hüquq çərçivəsində məcburi olacaq hərtərəfli bəyanata ehtiyac olduğunu iddia edirdilər. Belə fikir uşaqların məruz qaldığı ağır ədalətsizliklər haqqında hesabatlardan təsirlənmişdi. Uşaq ölümünün yüksək statistikasını, tibbi xidmətlərin çatışmazlığı, ibtidai təhsil üçün imkanların məhdud olması, uşaqların fahişəlikdə və ya zərərli işlərdə zorakılığa və istismara məruz qalması, uşaqların silahlı münaqişələrin qurbanı olması və s. bu kimi faktlar bütün dünya ictimaiyyətini narahat edirdi. Ona görə də Konvensiyanın layihəsinin hazırlanması məqsədilə BMT-nin İnsan Hüquqları Komissiyası tərəfindən işçi qrupu yaradıldı. Polşa Hökuməti tərəfindən təqdim edilən ilkin layihə uzun müzakirələr nəticəsində geniş şəkildə dəyişdirilmiş və genişləndirilmişdir. Konvensiyanın Baş Assambleya tərəfindən yekdilliklə qəbul edilməsi növbəti mərhələyə - dövlətlərin ratifikasiyasına və monitoring komitəsinin, yəni Uşaq Hüquqları Komitəsinin yaradılmasına yol açdı. 1990-cı ilin sentyabrına qədər 20 dövlət Konvensiyanı qanuni olaraq təsdiqlədi və bununla da uşaq hüquqları sahəsində mühüm beynəlxalq sənəd hüquqi qüvvəyə mindi. [5] Qeyd etmək lazımdır ki, Konvensiya 1992-ci ildə respublikamız tərəfindən də ratifikasiya edilmişdir.

1.4. Uşağın ən üstün mənafe-ləri uşaq hüquqlarının müdafiəsinə dair beynəlxalq hüquq normalarında başlıca prinsip kimi

“Uşağın ən üstün mənafe-ləri” prinsipi adətən BMT-nin Uşaq Hüquqları Konvensiyasının əsas ideyasını ümumiləşdirməyə xidmət edir. Bu, uşaqlarımıza tətbiq edilən bütün şəxsi, peşəkar və ya siyasi müzakirələr və tədbirlər üçün rəhbər qayda kimi çıxış edə bilən fundamental etik prinsipdir. UHK hazırlanarkən ən üstün mənafe prinsipi özlüyündə yeni deyildi, daha öncədən bir sıra digər beynəlxalq insan hüquqları sənədlərinə, xüsusilə də 1959-cu il tarixli Uşaq Hüquqları haqqında Bəyannaməyə və 1979-cu il Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğv edilməsinə dair Konvensiyaya daxil edilmişdi.

İlkin olaraq, “ən üstün mənafe” ifadəsinə qısaca şərh vermək yerinə düşərdi. Çünki “Uşaq hüquqları haqqında” Qanunun 5-ci maddəsi uşaq mənafe-lərinin üstünlüyünü təsbit edir. Lakin Konvensiyanın Azərbaycan dilinə tərcüməsində “ən yaxşı mənafe” ifadəsindən istifadə edilir. Orijinal variantda olan “the best interests” birləşməsi mahiyyət etibarilə uşağın mənafe-lərinin daha üstün olmasını və hər zaman müdafiə olunması tələbini ehtiva edir. Ona görə də milli normaların daha uyğun formulə edildiyini hesab edirik.

Ən üstün mənafe-lər prinsipinin məqsədi başqalarının hüquqlarını məhdudlaşdırmaq deyil, həssas qrup olan uşaqların maraqlarının nəzərə alınması ilə onların hüquq və azadlıqlarına təminat verməkdən ibarətdir. Bu prinsip hələ Konvensiya qəbul edilməmişdən əvvəl Yanuş Korçakin “Uşağın hörmət hüququ”

ifadəsi formasında gündəmə gətirilmişdi. Korçakın təfəkküründə “hörmət” sözü bütün insanların insani dəyərinin tanınmasını və hər bir kəsdə yaşayan həyata ehtiramını nəzərdə tutur. [9, s.214] Həyata və şəxsiyyətə hörmət Korçak üçün iki başlıca prinsip idi. Digər tərəfdən, onun uşağa hörmət tələbləri arasında etik və siyasi tələb də var idi. Çünki Korçak hesab edirdi ki, biz uşaqları sabah bəşəriyyətin məsuliyyətlərini çiyinə götürməyə məcbur edirik, amma bu gün onlara heç bir insan hüququnu vermirik. Ona görə də bəşəriyyət böyüklərə və uşaqlara və həyata bölünməlidir. Uşaqılıq və yetkinlik dövründə uşağın dünyanın və həyatın çox böyük bir hissəsini tutduğunu kəşf etmək vacibdir. [9, s.215]

Ümumiyyətlə, UHK “ən üstün mənafeyin” nə olduğunu konkret olaraq müəyyən etmir. Sadəcə olaraq, 3-cü maddədə uşaqla bağlı bütün tədbirlərdə başlıca məqsəd kimi bəyan olunur və bu məqsəd-prinsipin bütün dövlət orqanlarının fəaliyyətini (sosial təminat məsələləri ilə məşğul olan dövlət idarələri və ya özəl idarələr, eləcə də məhkəmələr, inzibati və ya qanunvericilik orqanları tərəfindən görülən tədbirləri) əhatə etməsi imperativ qaydada təsbit olunur.

UHK-nın 3-cü maddəsinə əlavə olaraq, ən üstün mənafehlərin təmin edilməsi uşaq hüquqlarını nəzərdə tutan digər maddələrdə də öz əksini tapmışdır:

- zəruri tələb və ya əsas mülahizə kimi 9.1-ci maddədə: Uşağın öz ailəsindən kənarlaşdırılması yalnız ən üstün mənafeyi tələb etdiyi müstəsna hallarda yolveriləndir. Belə müstəsna hallara misal olaraq, valideyn tərəfindən uşağa qarşı qəddarcasına rəftar olunduqda və yaxud da valideynlərin onun qayğısına qalmadıqda, o cümlədən valideynlərin ayrı yaşamasının nəticəsi olaraq uşağın yaşayış yeri haqqında qərar qəbul edilməsi zəruri sayıldıqda uşağın valideynlərin ayrılması qeyd olunur. Həmçinin 20.1-ci maddədə nəzərdə tutulmuşdur ki, öz ailəsindən müvəqqəti və ya daimi məhrum olan və yaxud ən üstün mənafeyi üçün belə mühtidə qala bilməyən uşaqların dövlət tərəfindən xüsusi müdafiə olunmaq və kömək almaq hüququ vardır.

- qəyyumluqla bağlı 9.3-cü maddədə: Uşağın ən üstün mənafehinə zidd olan hallar istisna olmaqla, uşağın hər iki valideynlə əlaqə saxlamasına icazə verilməlidir.

- valideynlərin məsuliyyətini müəyyən edən 18.1-ci maddədə: Uşağın tərbiyəsində və inkişafında əsas məsuliyyətin valideynlərin üzərinə düşdüyü Konvensiyada konkret təsbit olunmuşdur ki, onların əsas qayğı obyektini uşağın ən üstün mənafeyi təşkil edir.

- övladlığa götürmə ilə əlaqədar 21-ci maddədə: Övladlığa götürmə sistemlərində nəzərə alınmalı ən vacib məqam uşağın ən üstün mənafehləridir. Maddədə müəyyən olunan qaydaların məzmunundan da bu prinsipin rəhbər tutulması açıq-aydın görünür.

- azadlıqdan məhrum etmə zamanı uşaqlarla rəftar qaydalarını nəzərdə tutan 37-ci maddənin c bəndində: Azadlıqdan məhrum olunmuş uşaq yetkinlik yaşına çatmış şəxslərdən ayrı saxlanılmalıdır. Lakin əgər onun mənafehinə uyğun deyilsə, belə qaydadan istisna ola bilər.

- cinayət mühakimə icraatı üzrə uşaqların xüsusi mövqeyini qoruyan 40-cı maddənin 2.b.iii-ci bəndi: uşaq cinayət prosesi üzrə şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs qismində tanındığı və ya cinayət qanununu pozmuş sayıldığı halda ona verilən təminatlardan biri də barəsində olan məsələyə dair qərarın təxirəsalınmadan çıxarılmasıdır. Bu zaman uşağın ən üstün mənafeyinə zidd olmaması başlıca şərt kimi çıxış edir.

Ən üstün mənafe prinsipinin tətbiqi ilə bağlı əsas problem məhz hansı mənafeinin və hansı vəziyyət üçün üstün sayılmasında özünü büruzə verir. E.Logan burada rifah yanaşması ilə hüquqa əsaslanan yanaşmanı qarşı-qarşıya qoyur və hesab edir ki, rifah yanaşması uşaqları özünəməxsus dəyərə malik olan və hüquqlarının həyata keçirilməsində fəal iştirakçı kimi qəbul edən hüquqa əsaslanan yanaşmaya keçid etməklə uşaqlara qarşı olan bütün maneələr aradan qalxa bilər. Çünki rifah yanaşmasına görə, uşaqların ehtiyacları böyük təərəfdən onların adından nəzərə alınır və müəyyən edilir və hətta bəzən onların bu ehtiyaclarına layiq olduqları əhəmiyyət verilmir, çünki onların digər fərdlərin və ya qrupların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılması üçün heç bir konseptual maneə yoxdur. Lakin bu heç də o demək deyil ki, uşaqlara fərdi hüquq sahibləri kimi diqqətin dəyişdirilməsi ən yaxşı mənafeələr prinsipinin həmişə digər mülahizələri üstələməsinə səbəb olmalıdır. Söhbət ən üstün mənafe prinsipinə qeyri-mütənəssib çəki verməkdənsə, balanssızlığın aradan qaldırılmasından gedir. [8, s.51-52].

1.5. Nəticə

Aparılmış təhlillərin ümumiləşdirilməsi nəticəsində qeyd etmək olar ki, uşaq hüquqlarının müdafiəsi məsələsi beynəlxalq aləmdə I və II Dünya Müharibələrindən sonra uşaqların köməksiz, acınacaqlı vəziyyətdə olmasından irəli gələrək gündəmə gətirilmişdir. Uşaq hüquqlarının qorunmasını qarşıya məqsəd qoymuş beynəlxalq-hüquq normaları “uşaq hüquqlarını” insan hüquqlarından fərqli mənada qəbul etmir. Sadəcə olaraq, uşaqların özünəməxsus, spesifik keyfiyyətləri onların xüsusi hüquqi statusunu formalaşdırır ki, bu da beynəlxalq-hüquq normalarının qəbulunu və onların milli qanunvericiliklərdə rəhbər tutulmasını şərtləndirmişdir. Qeyd olunan özünəməxsusluq, həmçinin xarakterik prinsiplərin də bəyan olunmasına gətirib çıxarmışdır. Uşağın ən üstün mənafeləri belə prinsiplərdəndir. Aparılan təhlil nəticəsində “ən yaxşı maraq” deyil, “ən üstün mənafe” ifadəsinin hüquqi yanaşmada istifadəsi məqsəduyğun sayılmışdır.

İstinadlar:

1. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqları: Dərslük. Bakı: Nurlar, 2019, 352 s.
2. Əliyev Z.H. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: AZSEA nəşriyyatı, 2012, 232 s.
3. Kuçuradi İ. İnsan Haklarının Temelleri. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2016, 248 s.
4. Parmaksızoğlu F.B. İnsan Hakları, Ahlak ve Kültür Açısından "Onur" Kavramına Yaklaşımın Kavramın Tanımlanmasına Etkileri // Dini Araştırmalar, 2018, No. 21(54), s. 225-246

5. Background to the Convention, Committee on the Rights of the Child. <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc/background-convention#:~:text=History,International%20Year%20of%20the%20Child>.

6. Geneva Declaration of the Rights of the Child. Adopted 26 September, 1924, League of Nations. <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

7. Global Estimates of Modern Slavery Forced Labour and Forced Marriage. September 2022, p. 46. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---ippec/documents/publication/wcms_854733.pdf

8. Janusz Korczak. The Child's Right to Respect. translated by E.P Kulawiec. Office of the Commissioner for Human Rights, Council of Europe, 2009, 91 p.

9. Rafal Wlodarczyk. Korczak's postulate and justification for the child's right to respect. Resumé on pedagogical deontology and pedagogy of asylum // Forum Pedagogiczne, 2020, No. 10, pp. 213-225

10. UN Declaration on the Rights of the Child. Proclaimed by General Assembly resolution 1386(XIV) of 20 November 1959. <https://archive.crin.org/en/library/legal-database/un-declaration-rights-child-1959.html#:~:text=Every%20child%2C%20without%20any%20exception,himself%20or%20of%20his%20family>

THEORETICAL AND HISTORICAL ANALYSIS OF INTERNATIONAL LEGAL NORMS IN THE FIELD OF PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS

Zamiq Allahverdiyev*

Abstract

The formation of the need for the special protection of children and the recognition of their rights came to the fore as a result of the historical processes taking place in the world. In the article, the factors determining the international legal protection of children's rights have been studied from both the theoretical and historical and empirical aspects. As a result of the comparative analysis, the article clarified the problems encountered during the application of international legal norms in the field of child protection, and presented suggestions and recommendations. Opposing approaches to the special legal status of children were criticized, and the importance of such special protection was accepted due to their specific characteristics. Considering the fact that all people whose rights are protected have a childhood period and how the child becomes a personality depends more on that period, the importance of international and national legal protection of children's rights is confirmed.

Keywords: child, children's rights, norms of international law, best interests, honor, dignity.

* Ph.D. Candidate, Baku State University, Human Rights and Information Law UNESCO Chairs

ТЕОРЕТИКО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫХ НОРМ В ОБЛАСТИ ЗАЩИТЫ ПРАВ ДЕТЕЙ

Замик Аллахвердиев*

Резюме

Формирование потребности в особой защите детей и признании их прав выдвинулось на первый план в результате исторических процессов, происходящих в мире. В статье факторы, определяющие международно-правовую защиту прав детей, исследованы как с теоретической, так и с историко-эмпирической стороны. В результате сравнительного анализа в статье уточнены проблемы, возникающие при применении международно-правовых норм в сфере защиты детей, представлены предложения и рекомендации. Критике подвергались противоположные подходы к особому правовому статусу детей, признавалась важность такой особой защиты в силу их специфических особенностей. Учитывая тот факт, что у всех людей, чьи права защищаются, есть период детства и от этого периода в большей степени зависит то, как ребенок становится личностью, подтверждается важность международной и национально-правовой защиты прав детей.

Ключевые слова: *ребенок, права ребенка, нормы международного права, наилучшие интересы, честь, достоинство.*

* Докторант кафедры ЮНЕСКО прав человека и информационного права Бакинского государственного университета